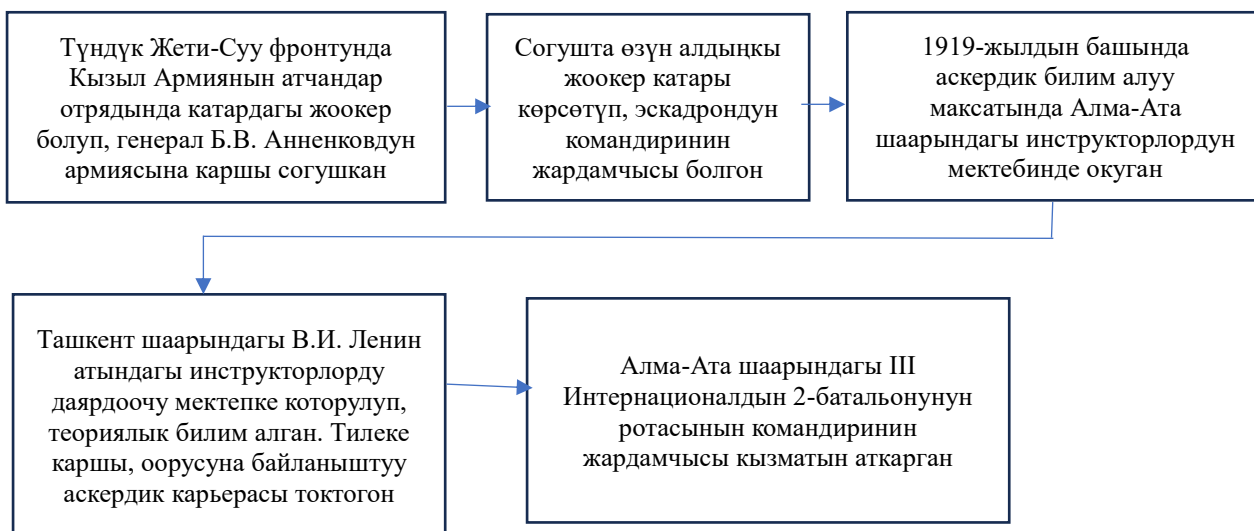

Лекциянын темасы:

Жусуп Абдрахманов жана Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалы: Орто Азиянын улуттук-территориялык бөлүнүшү жана Кара-Кыргыз автономиясынын түзүлүшү.

Алгачкы ишмердүүлүгү

Жусуп Абдрахмановдун Кызыл Армиянын катарындагы ишмердүүлүгү. Түркстан Республикасы, Казакстан (V. 1918 - XII. 1919)

🗨 1. Тарыхый контекст (1917–1924-жж.)

1917-жылдагы Октябрь революциясынан кийин Борбордук Азия кеңири масштабдагы саясий жана улуттук кайра куруу процессине кирди. Буга чейин бул аймак Орусия империясынын курамындагы Түркстан генерал-губернаторлугунун бир бөлүгү болчу. Улуттардын, тилдердин, жана экономикалык аймактардын аралаш жашоосу улуттук мамлекеттерди курууда олуттуу көйгөй жаратты. Түркстан АССРинин партиялык жана советтик уюмдарында Орто Азияны улуттук-территориялык демаркациялоо маселеси 1920-жылы көтөрүлүп, 1921-жылдан бери Түркстан АССРинин курамында

кыргыздар үчүн өз алдынча автономия түзүү маселеси талкууланып келген. Бухара, Хорезм Эл Республикалары социалисттик эмес болгондуктан бийликтер Орто Азияны Түркстан АССРинин курамында гана демаркациялоо мүмкүн эмес деп эсептешкен: Бухара жана Хорезм Эл Республикалары социалисттик эмес. Бул республикаларда 1920-жылы Совет бийлиги орногону менен 1924-жылга чейин улутчулдук сезимдер кучтуу болуп, басмачыларга каршы куреш жүргүзүлгөн. Жогоруда айтылган Орто Азия республикалары көп улуттуу болгон, кыргыздар Жети-Суу облусунун Каракол, Пишпек жана Нарын уезддерин, Сырдарыя облусунун Аулие-Ата уездинин бир бөлүгүн жана Фергана облусунун айрым уездерин (Ош уезди жана Түркстан АССРинин курамындагы Жалал-Абад волосту) ээлеп турган.

Орто Азияны улуттук демаркациялоо жолу менен Совет өкмөтү өзбек, түркмөн, кыргыз, каракалпак жана казак жерлерин тиешелүү советтик улуттук мамлекеттик түзүлүштөргө бириктирүү маселесин чечүүнү пландаштырган. 1922-жылы март айында Жусуп Абдрахманов, Эшеналы Арабаев жана Абдукарим Сыдыков болгон кыргыз интеллигенциясынын өкүлдөрү **кыргыздар жашаган райондорду Тоолуу Кыргыз облусуна бөлүүнү сунуш кылышкан.**

1922-жылдын 25-мартында Түркия Республикасы Коммунисттик партиянын Борбордук комитетинин Катчылыгы кабыл алынды Түркстан Республикасы жана кийинки күнү чакан Президиум Түркстан автономиялуу Советтик Социалисттик Республикасынын Борбордук Аткаруу комитети Курамда ушул ысым менен аймакты түзүү жөнүндө чечими токтом менен бекитилген. Пишпек, Каракол, Нарын жана Тоодон турган аймактар Административдик борбор менен Аулие-Ата райондорунун борбору Кочкор айылы. Түштүк кыргыздарга байланыштуу суроо ачык калды.

Тоолуу Кыргыз аймагы түзүлгөндөн кийин ар кандай улутчул жана уруу топторунун ортосунда пикир келишпестиктер пайда болгон. 1922-жылдын 4-июнунда Коммунисттик партиянын Жети-Суу обкому 425 делегаттын

катышуусунда Пишпек шаарында уюштуруу съездин чакырып, бирок съезд ишин баштай электе эле Сталиндин түздөн-түз буйругу менен таратылган.

1922-жылы декабрда РКП(б) Борбордук Комитети Тоолуу Кыргыз областын тузуу жөнүндө мурда кабыл алынган бардык документтерди законсуз деп таап, съездди чакыруунун демилгечилерин буржуазиялык улутчулдук жана контрреволюциячыл иш учун айыптаган.

Буржуазия улутчулдугу жана ага каршы революциялык иш-чаралар делип 20 жылдарда оор шартта Ж.Абдрахманов жана анын оюн бөлүшкөн кесиптештери мамлекеттүүлүктү түптөө боюнча иштегөө туура келген.

1924-жылдын 14-октябрында, андан кийин СССР Борбордук Аткаруу Комитетинин (СССР БКнын) сессиясында «Түркстан Автономиялык Советтик Социалисттик Республикасын өзүнчө автономиялуу бирдиктерге кайра түзүү жөнүндө» токтом кабыл алуу менен Орто Азиянын улуттук-территориялык демаркациясын жүргүзүү боюнча акыркы чечим кабыл алынган жана ошону менен Кыргыз элине өз алдынча РСФСРдин курамына бөлүнүп чыгууга мүмкүнчүлүк берилген.

1924-жылдын 21-октябрында Бүткүл россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин Президиуму Кара-Кыргыз автономиялуу областын башкарууга 17 адамдан турган Революциялык Комитетти бекиткен: Иманалы Айдарбеков, М.Каменский, Ю. Абдрахманов, П.Покровский, Янгулатов, С.Малышев, Тойчинов, Зулфибаев, Худайкулов, Расулев, Асылбеков, Джанышев, Батбаев, Чонбашев, Сарыбаев, И.Арабаев, Квитко

Кара-Кыргыз Автономиялуу облусунун Революциялык комитети 1924-жылдын 12-ноябрында ишин баштап, курамында президиум шайланган: төрагасы – Иманалы Айдарбеков; Председателдин орун басарлары — Зилфибаев, Янгулатов; секретарь — Малышев С.

1924-жылдын 1-февралында Пишпек шаары Кара-Кыргыз автономиялуу облусунун борбору болуп калган (1926-жылдын 12-майында ал Фрунзе деген жаңы аталышка ээ болгон, ал 1991-жылга чейин колдонулуп, шаар Бишкек болуп өзгөртүлгөн). 1925-жылдын 25-майында РСФСРдин

Бүткүл россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин декрети менен Кара-Кыргыз автономиялуу облусу Кыргыз автономиялуу облусу деп аталып, ошону менен элдин тарыхый аталышы — кыргыздар калыбына келтирилген.

1918–1923-жылдары Орто Азияда үч негизги суроо талкууланды:

- Улуттардын өзүн-өзү аныктоо укугу;
- **Аймактык чек араларды** этникалык негизде аныктоо;
- Жергиликтүү элдердин өкүлдөрүн жаңы түзүлүп жаткан мамлекеттик органдарга тартуу.

Дал ушул шартта жаш, билимдүү жана саясатка активдүү кирген кыргыз интеллигенциясынын өкүлдөрүнүн бири — **Жусуп Абдрахманов** — тарых аренасына чыкты.

2. Жусуп Абдрахмановдун жаштык доору жана саясий калыптанышы (1901–1924)

Ал жаш кезинен орус жана жергиликтүү мектептерде окуп, кийинчерээк Түркстандагы саясий жаштар кыймылдарына катышкан.

1920-жылдары ал Түркстан АССРинин, андан соң РСФСРдин курамындагы **Кыргыз (кара-кыргыз) облустук ревкомунун** активдүү мүчөсү болгон. Анын негизги көз карашы — кыргыз элинин **өз алдынча улуттук мамлекетин түзүү**, бирок ошол эле учурда советтик принциптерге таянуу болгон.

Жусуп Абдрахмановдун партиялык ишмердүүлүгү

№	Иштеген кызматы	Качан	Кайда	Кайсы мекемеде
1	Жоопту катчы	10.1920-05.1921	Алма-Ата	ТКП Уездик-шаардык комитети
2	Жоопту катчы	05-10.1921	Талды-Коргон	ТКП Уездик-шаардык комитети
3	Жоопту катчы	11.1921-11.1922	Каракол	ТКП Уездик-шаардык комитети
4	Уюштуруу бөлүмүнүн башчысы	12.1922-04.1923	Пишпек	ТКП Уездик-шаардык комитети
5	Уюштуруу бөлүмүнүн башчысы жана катчысы	05.-07.1923	Каракол	ТКП Уездик-шаардык комитети
6	Уюштуруу бөлүмүнүн башчысы жана катчысы	08.1923-03.1924	Алма-Ата	ТКП Жети-Суу областык комитети
7	Жоопту катчысы	10.1924-03.1925	Пишпек	Кара-Кыргыз партиялык бюросу

Абдрахмановдун ой жүгүртүүсүн үч өзөктүү идея мүнөздөйт:

1. Кыргыз элинин этникалык жана маданий өзүнчөлүгүн сактоо;
2. Аймактык-башкаруучулук автономия аркылуу мамлекеттүүлүккө жетүү;
3. Орто Азия элдери ортосундагы тең укуктуу кызматташтык.

3. Орто Азиянын улуттук-территориялык бөлүнүшү (1924–1925)

1924-жылы Москва жана Ташкент денгээлинде "Орто Азия республикаларынын улуттук-территориялык кайра уюштурулушу" боюнча комиссия түзүлгөн. Комиссиянын курамына түркмөн, өзбек, казак, кыргыз жана таджик өкүлдөрү кирген. Кыргыз тараптан эң активдүү жана таасирдүү өкүл — **Жусуп Абдрахманов** болгон.

Абдрахмановдун негизги аргументтери:

- Кыргыз эли өзүнчө этникалык эл катары **өзүнүн улуттук бирдигин жана мамлекеттик автономиясын** алууга тийиш;
- Кыргыздардын аймактары (Нарын, Ысык-Көл, Талас, Ош, Жалал-Абад, Чүй) бир бүтүн экономикалык, тарыхый жана этнографиялык мейкиндикти түзөт;

- Кыргыздарды “тоолук өзбектер” же “жергиликтүү казактар” деп атаган түшүнүктөрдү жокко чыгаруу зарыл экендигин түшүнгөн.

4. Кара-Кыргыз автономиясынын түзүлүшү (1924–1926)

Жусуп Абдрахмановдун саясий жана интеллектуалдык аракети натыйжасында 1924-жылдын 14-октябрында РСФСР курамында **Кара-Кыргыз автоном облусу** түзүлгөн.

Ал Орто Азиянын бөлүнүшүнүн негизги жыйынтыктарынын бири болгон.

Кара-Киргиз АО башчылары

Тарыхый мааниси:

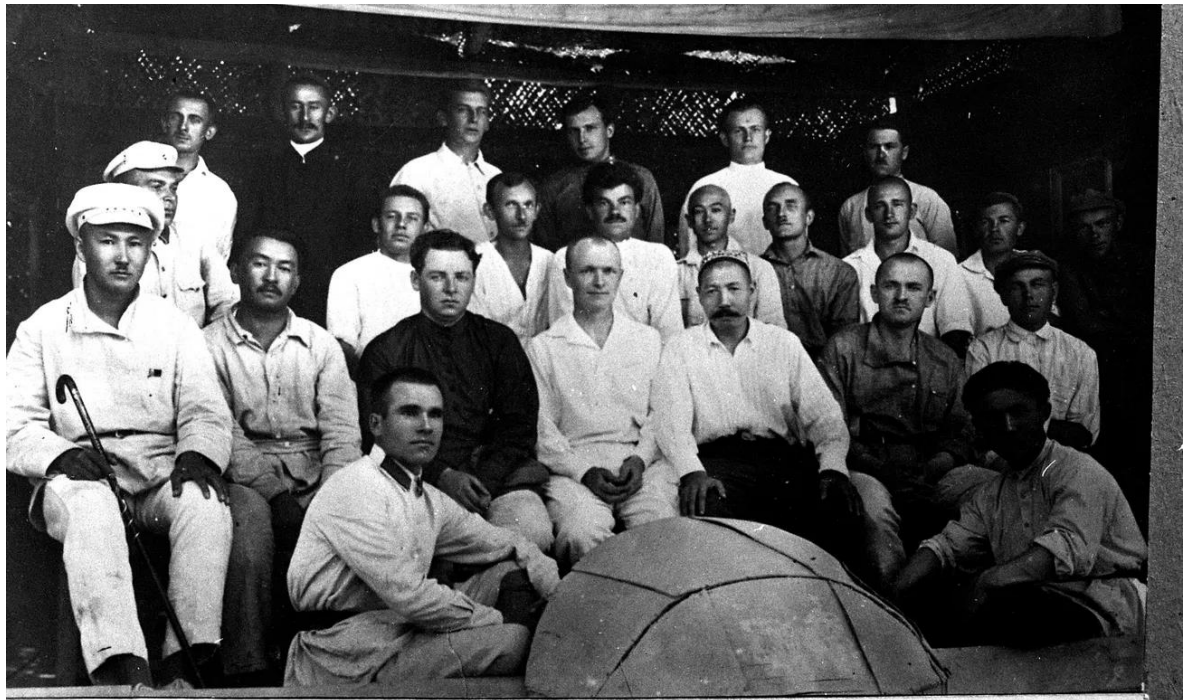
- Бул — кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн советтик формада кайра жаралышына негиз салган кадам;
- Кыргыз элинин биринчи жолу мамлекеттик-аймактык бирдик катары таанылышы;

- Абдрахманов жана анын санаалаштары (Абдыкерим Сыдыков, Иманалы Айдарбеков, Аалы Токомбаев ж.б.) Кыргызстанды автономдуу башкаруу концепциясын иштеп чыгышкан.

1926-жылы 1-февралда Кара-Кыргыз автономиясы **Кыргыз автономдук советтик социалисттик республикасына (Киргис АССР)** айланып, борбору Фрунзе шаары болуп бекитилген.

Кыргыз автономиялуу облусунун (КАО) аткаруу комитетинин президиумунун мүчөлөрү, белгилүү мамлекеттик жана маданий ишмерлер: Жайнак Саадаев (сол жакта биринчи), Жусуп Абдрахманов (сол жактан экинчи), Николай Узюков, Абдыкадыр Орозбеков, Илья Фатьянов, Ыбрай Тойчинов, Дали-Мырза Зульфибаев, Бех-Иванов, Тюрин, Рюмков жана Нуркул Кулназаров. Фрунзе. 1926-жыл.

Сидит третий слева - УЗЮКОВ Н.А. - первый секретарь Киргизского обкома ВКП(б), пятый слева сидит - УРАЗБЕКОВ А. - председатель ЦИК Киргизской автономной области, шестой слева сидит ФАТЬЯНОВ И.А. - заместитель председателя облисполкома Киргизской автономной области.

1926 з. Кыргыз обл. Т. кыргыз

ПАРТАРХИВ

Кыргыз автономдуу облусунун (КАО) жетекчилери: юстиция министри Таш Худайбергенов (сол жактан 2-катарда биринчи), жергиликтүү Коммунисттик партиянын 1-катчысы Николай Узюков (сол жактан 2-катарда үчүнчү), Борбордук аткаруу комитетинин төрагасы Абдыкадыр Орозбеков (сол жактан 2-катарда бешинчи), анын орун басары Илья Фатьянов (сол жактан 2-катарда алтынчы). Фрунзе. 1926-жыл.

Абдрахмановдун 1924-жылы Сталинге жазган бешинчи каты эң таң калыштуу ачылыштардын бири болду. Анда ал жаңыдан түзүлгөн Кыргыз автономиялуу областынын башка союздук республикага эмес, РСФСРдин курамына кошулушу жөнүндө жүйө келтирген. "Убакыт көрсөткөндөй, бул эң сонун стратегиялык кадам болгон", - дейт анын чөбөрөсү. "Бул автономиялуу облуска күчтүү республиканын чегинде күч алып, толук суверенитеттин жолун улантууга мүмкүндүк берди. Абдрахманов буга карама-каршылык көрсөтпөстөн, тескерисинче, СССРдин жогорку жетекчилигинин колдоосун алуу менен жетишти".

ЦК ВКП(б) Дорогой тов. СТАЛИН!

Настоящим письмом я хочу осветить Вам положение одной из национальных республик Средней Азии — Киргизской АССР. Из всех национальных автономных республик, входящих в состав РСФСР, Киргизская АССР занимает особое положение. Это вытекает как из характера ее экономики, так и из ее географического положения. С точки зрения конституционно-правовой мы являемся составной частью РСФСР и, казалось бы, это должно предопределить наши взаимоотношения с органами РСФСР по части обеспечения бесперебойно правильного руководства Правительством РСФСР нашим культурно-хозяйственным строительством. Но то обстоятельство, что Кирг. АССР по характеру своей экономики и географическому положению является неразрывной частью единой экономической единицы Средней Азии, на практике привело к тому, что мы очутились в положении тройного «подданства», тройной подчиненности: Правительству РСФСР — с одной стороны, органам Средней Азии (Средаз-Бюро ЦК, Средаз ЭКОСО, Средаз Водхоз, Уполнаркомторга, Упол. НК РКИ, Упол. Наркомпочтель Союза ССР и т. д.) — с другой стороны, и СССР — с третьей. Эта тройственная подчиненность республики, как показал опыт работы, влияет самым отрицательным образом при разрешении хозяйственно-культурных задач Киргизии, следовательно является элементом, тормозящим ее культурно-хозяйственный рост. Нужно сказать, что с организацией Союзного НКЗема, вероятно, последует назначение его Уполномоченного в Среднюю Азию: таким образом, Киргизия в отношении планирования ее сельского хозяйства, как неразрывная часть Средней Азии явится подчиненной Уполномоченному Наркомзема Союза, ввиду чего автоматически отпадает последняя связь Киргизии с РСФСР в отношении хозяйственного руководства последней. Тройная система планирования (РСФСР, Средняя Азия, Союз) показала всю свою несостоятельность, ибо все планирующие и регулирующие Киргизию органы полагают, что реализация намеченных мероприятий по КирАССР будет производиться по линии иного соподчинения, так ЭКОСО Средней Азии, устанавливая хозяйственный план по Киргизии на год, полагает, что реализация его будет осуществлена, главным образом, по линии Союза. Союз регламентирует мероприятия по хозплану Кирреспублики при рассмотрении плана Средней Азии. Подведение же материальной базы под этот план относит к РСФСР, а РСФСР, занимаясь планированием Киргизии, как республики, входящей в ее состав и не осведомленная об общем построении хозплана Средней Азии, предусматривающего гармоническое развитие производительных сил всех республик Средней Азии, планирует Киргизию с РСФСР-овской точки зрения. При этом мы, зачастую, имели и будем иметь, если сохранится нынешнее положение, руководящие указания от двух центров (Москва, Ташкент), взаимно исключаящие друг друга. Это вполне понятно не только потому, что Ташкент далек от Москвы и наоборот, что исключает их возможности быстро согласовывать свои действия, но и потому, что правительственные органы РСФСР не отличаются особым знанием Киргизской АССР, ее экономики, ее специфических особенностей и задач, стоящих перед ней, как республикой, граничащей 212 на протяжении свыше 800 километров с Западным Китаем, где проживает около миллиона киргизского населения, родственно связанного с киргизами Советского Союза и

внимательно следящего за каждым нашим достижением и промахом. К чему же приводит такое положение. Помимо того, что оно затрудняет нормальную работу партийных и советских органов Киргизии, оно на практике приводит к известной задержке хозяйственного и культурного роста республики, ослабляет темп работы, необходимой для быстрейшего подтягивания хозяйственно-отсталых районов Союза и ликвидации фактического хозяйственного неравенства этих районов с передовой частью Союза и к искривлению партийной политики по национальному вопросу в практической работе. В подтверждение изложенного (чтобы не загромождать письмо) приведу лишь один пример: О 1927/28 хозяйственный год из всей суммы сельхозкредита, предназначенного для кредитования с/х Киргизии, 44% попало в руки европейского крестьянства Фрунзенского кантона, составляющего около 11% всего населения Киргизской республики, а киргизскому населению, занимающемуся главным образом животноводством и составляющему около 70% (20% занимается исключительно животноводством и 50% — животноводством и земледелием) всего населения, — досталось около 5%. Это не случайность, а результат политики Россельбанка, который при определении целевых назначений кредита подошел к нам с меркой, пригодной для земледельческой части РСФСР, без учета наших национально-экономических особенностей. Своевременно принятые Средазбюро ЦК ВКП(б) и Киробкомом ВКП(б) меры по исправлению этой грубейшей «ошибки», к сожалению, до сих пор не оказали сколько-нибудь значительного влияния на политику Россельбанка. Россельбанк и в этом году продолжает оставаться на своей старой линии, линии явно отличной от линии партии по национальному вопросу и на практике приводящей к задержке развития основной отрасли киргизского хозяйства — животноводства. Органы РСФСР не всегда понимают, что проблема животноводства и зернового хозяйства Киргизии теснейшим образом связана с проблемой хлопководства Средней Азии и самой Киргизии, в которой посевная 213 площадь хлопка к концу 5-тилетия (через 3 года) должна быть доведена с 54 тыс. в текущем году до 120— 130 тысяч гектар. Я уже не говорю о том, что при существующем положении вещей нам, чтобы провести какое-нибудь практическое хозяйственное мероприятие, приходится пройти через 3 инстанции (Средняя Азия, РСФСР, СССР), что сопряжено с тратой, очень часто времени, сил и средств. В результате изложенного мы терпим значительный ущерб в хозяйственном и культурном росте и на десятки лет отстаем от других республик Средней Азии, несмотря на огромные потенциальные возможности, используя которые Киргизия могла бы не только идти нога в ногу с некоторыми из этих республик, но и впереди них! Это не только отрицательно влияет на настроение широких слоев дехканства нашей республики, но ослабляет наше влияние на тех киргиз, которые живут по ту сторону границы — в Китае. Поэтому радикальное решение вопроса о положении Киргизской республики является вопросом не только внутренней, но и внешней политики. Выходом из этого положения могло быть образование Среднеазиатской Федерации¹, куда Киргизия вошла бы на равных правах с остальными Среднеазиатскими республиками, но поскольку решение этого вопроса откладывается на значительный срок времени, остается другое

решение вопроса, а именно, преобразование Киргизской АССР в Союзную республику. За это говорит и национальный состав населения (70% киргиз), внешне-политическое значение и экономические возможности Киргизии.

Предсовнаркома (АБДРАХМАНОВ)

Ушул эле учурда ,ал областта билим берүү, айыл чарба, инфраструктура жана маданият тармактарын өнүктүрүүнүн негизги реформаларын баштаган;

- Кыргызстанды **өз алдынча союздук республикага** айлантуу идеясын иштеп баштаган.

6. Тарыхый мурасы жана идеяларынын мааниси

Жусуп Абдрахмановдун мурасы бүгүнкү Кыргызстандын улуттук идеясынын негизинде турат:

- Ал кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн **укуктук жана саясий пайдубалын** түптөгөн;
- Кыргыз элинин **өзүн-өзү башкаруу жана улуттук теңчилик** принцибин теориялык жактан негиздеген;
- Алдын ала ойлонулган **аймактык бирдик жана мамлекеттик башкаруу системасынын концепциясын** иштеп чыккан.

7. Ж.Абдрахмановдун мамлекеттүүлүктү түзүү, бекемдөө ишмердүүлүгү: Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жаралыш тартиби

Жыл	Окуя	Тарыхый мааниси
1917	Октябрь революциясы	Улуттук өз алдынчалык идеяларынын жанданышы
1924	Орто Азиянын улуттук-территориялык бөлүнүшү	Кыргыз автономиясын түзүү маселеси көтөрүлдү
1924 (окт.)	Кара-Кыргыз автоном облусунун түзүлүшү	Кыргыздардын саясий бирдиги жаралды
1926	Кыргыз АССРдин түзүлүшү	Мамлекеттик автономия бекемделди
1936	Кыргыз ССРи — союздук республика макамын алды	Толук мамлекеттик статус алуу
1991	Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгы	Абдрахмановдун идеяларынын ишке ашуусу

8. Жыйынтык

Жусуп Абдрахманов — кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн архитектору, анын Орто Азиянын улуттук-территориялык бөлүнүшүндөгү ишмердиги — улуттун саясий калыптанышына жана Кыргызстан эгемендүүлүгүнүн тарыхый башатынын түптөлүшүнүн негизи болгон.

Кыргыз автономиялык облусунун Революциялык комитетинин президиуму. Сүрөт: 1925-жыл